

Ivo Andrić

«VEČITI KALENDAR MATERNJEG JEZIKA»

www.pravoslovo.net

Uvod u «večiti kalendar maternjeg jezika» trebalo bi da bude otprilike ovo:

Ovde će - to je moja namera - na desetinama i desetinama stranica biti govora o stotinama reči, možda i više, ali bolje da to ostavimo sreći i slučaju, jer od njih i tako sve najviše zavisi.

Možda će se nekome ovaj moj pokušaj da izrazim ono što sam osetio ili pomislio u susretu i bližem dodiru sa nekim rečima učiniti jalovim i proizvoljnim poslom dokonog pisca; možda. Možda se čitaočeva osećanja i mišljenja o rečima koje sam izabrao neće podudarati sa mojima. Možda će asocijacije koje su one izazvale u meni biti čitaocu neshvatljive i izgledati neosnovane. Bojim se da je to ne samo moguće nego i verovatno. Ali, sve ako i bude tako, ja ne smatram ovaj posao potpuno izgubljenim ni uzaludnim, ili bar ne više nego što su to ostali moji radovi. Ukoliko ove reči u vama ne izazovu ista ili slična osećanja, vi možete potražiti druge reči sa kojima ćete moći igrati svoju igru. Glavno je da se pokaže da je igra moguća.

U svakom slučaju, molim čitaoca da ovde ne traži ni lingvistike ni filosofije; ništa do zapise jednog pesnika o njegovim susretima sa rečima.

BEO, BELA, BELO - lepa i tajanstvena reč sa više značenja. Pun je narodni govor te reči u raznim značenjima, kao i mitologija, poezija, geografija, i botanika i zoologija. Beli svet, beli dan, beli car, bele pčele, bela zastava, bela magija, na belom hlebu, beli udovac, «beloruka Junona», bela vrana, belouška, beli bor, beli slez, Belić, Beljanski, Belogrić, Belobrk, Belostenec, Bjelopavlić, Beli №1, Bela Crkva, Bijelo Polje, Bela Palanka, i možda stotine takvih mesta u svetu, sve do ovog našeg Beograda koji je našao mesta i u Prešernovoj poeziji. («Ni blizu, ni blizu do bele Turčije kjer v Donavo Sava se bistra izlije.»)

Reč višestrukog smisla i velikog domašaja ispunila je, evo, celu jednu belu stranicu i ispunila bi možda još mnogo prostora, a ne bi mogla da obuhvati ni približno sve varijante, ni da objasni svoje višestruko značenje, ni označi svoj krajnji domašaj. Stajala bi i dalje pred nama, svetla, moćna, zvučna i bleštava, a nejasna i teško objašnjiva: beo, bela, belo. Ali sećanja i asocijacije idu dalje i u neočekivanom pravcu.

Po čudnoj logici našeg sećanja meni se u ovom trenutku, u vezi sa ovom rečju, javlja lik precvetale lepotice Ciganke sa Čubure. Bilo je to pre mnogo godina, a kao da je sada gledam pred sobom.

Sedimo u polumračnoj krčmi pored kafe i rakije. Ona je malko nagnuta, zagledana u svoju čašicu. Ostarela je pre vremena; jedino što je na njoj ostalo neokrnjeno, to su beli, čvrsti zubi koji povremeno blesnu, dok mi sa zanosom i suzama priča o svom prvom ljubavniku i o tragediji u kojoj ga je izgubila.

- A volela sam ga, gospodine! Jaooo, volela sam ga kao belog boga!

Tu se negde, kao na zatalasanom bioskopskom platnu, gubi i gasne i ova čudna reč sa svim svojim značenjima.

*Uranila Kosovka devojka, uranila rano u nedelju,
u nedelju prije jarka sunca zasukala bijele rukave,
zasukala do bijeli lakata na plećima
nosi leba bela u rukama dva zlatna kondira.*

Ovde sve sija i blešti od belina raznih tonova i različitog porekla. Nisu beli samo rukavi, lakti ni hlebac; nego neki beli sjaj kao da se širi od «devojke», od «nedelje», «jarkog sunca» i

«zlatnih kondira». Ta belina nije samo fizičke prirode, ona kao da izbija iz celog ovog svečanog devojačkog pohoda na uzvišenu humanitarnu misiju spasavanja ranjenika.

Zabeleži i zapamti reč čudesnog smisla i bogatog zvuka **danguba**.

Da li i vama, kao meni, izgleda zanimljiva, zvučna i lepa reč **danguba - dungubiti**?

U njoj ima, kako se meni čini, i nečeg moralistički prekornog i mrgodnog i, u isto vreme, nečeg vedrog, nasmejanog i prpošnog, nečeg romantičnog.

Opet sam zabeležio jednu od onih divnih i ređih reči koje nas iznenade i obraduju kao neobičan mineral ili redak cvet pored puta.

Neki dan je to bila **danguba**, a danas je reč: **skrasiti se**, bogata i mnogostruka smislom i zvukom, i lepa kao i ona prva.

Ali pored reči koje me tako povremeno ozare, obraduju i nadahnu, ima i takvih koje me pogode kao udarac iz tame, zabrinu i rastuže, i odvedu moje misli na zla bespuća, koja nikom ne želim. Takve su, na primer, reči: **smicalica, kolega, promašaj**. Navodim samo tri, ali to ne znači da ih nema još priličan broj.

Razgaliti (se), razgalina - kod tih reči uvek ugledam površine modrog neba među razmaknutim belim oblacima.

Za sparnih letnjih dana, na vašarima u Bosni, orila se vika bozadžija: «Evo ladna, razgaljuje!»
Dobra reč.

Od jednog novinara u Sarajevu.

- Šta ima od Sarajeva do Ilidže, pet-šest kilometara. **Prepišaj hoda!**

Partizani traže od seljaka da ih u zimskoj noći provede kroz zabačen kraj i da im pokaže put. On se brani i moli da ga ne kreću od kuće.

- Nemojte mene, molim vas! Ne smijem se ja u to upuštati i nisam ja za tog posla. Ja sam jedan **isprepadan** čovjek.

histerisati – «on se ljuti, on praska, histeriše...»

(Pročitao u tekstu jednog sinopisca u Beogradu)

vatrirati – «... kad on skoči i vatrira na njega», u značenju napasti koga, osuti vatru na koga, naravno rečima.

(Čuo u Banja-Luci 1959. god.)

tanjič - kažu za prazno zrno u Bijelom Polju.

blećak - za blesava čoveka (Stolac).

provladin - antivladin

dve nakazne reči kovanice iz naše štampe. «Provladin list Nasion objavio je...»

«... učiniti svoje **čestitance**» (Anica sestra Ruđera Boškovića)

«**Bitka** može svakog časa ponovo **izbiti**»

(„Oslobodenje“, Sarajevo 28.XI 1973)

Na izložbi odgajivača ptica u Sarajevu, u novembru 1973. godine bili su izloženi i «**golubovi prevrtaneri**» tj. prevrtači ili, kako se kaže u Beogradu, prevrtanci.

«U vrijeme kada je belgijska ‚karavela‘ udarila u brijeg kod Tangera, nad čitavim područjem vladalo je nevrjeme.»
(„Oslobodenje“, Sarajevo 24. XII 1973)

«Širom carstva, uporedo, trebalo je da o veziru, velikom uzaludniku, svedoče ne samo njegove građevine, za večnost zidane, nego i zadužbinska dobra...»
(R. Samardžić, Mehmed Sokolović, str. 527)

«Rodilo je, vala, rodilo, da se unijeti neće moći», kaže jedan seljak iz Bosne.

U starom Beogradu, oko 1825. godine, tzv. «**cubok**» zvao se našom reči **domerak**, a dodavati takav komadić kosti ili lošijeg mesa zvalo se «**nameravati**».

U Lici se to zvalo **privaga**.

Automobil-dizalica za dizanje nepropisno parkiranih kola narod je u Beogradu prozvao «**pauk**», a šatrovci ga zovu «**dizajneri**».

Alica - prema Vukovom *Rječniku* zove se rana trešnja u Mostaru. al (tur.-pers.) =jarkocrven.

Ova zvučna reč istočnjačkog porekla, a sa našim nastavkom, podseća na neočekivanu veliku radost koja je jednog proleća, u predvečerje, istrčala pred nas na seoski put, kad smo je najmanje očekivali.

mirnik («a činiću kao mirnik, a ne kao akuzator...») označava čoveka koji umiruje, a ne optužuje nikog. (Ruđer Bošković)

Ni uzmi n i podaj... U BiH tako označavaiu veliku sličnost.

Snebivati se. Eto jedne reči sa kojom čovek može satima, danima da se druži i razgovara, da je okreće i obrće, da je ispituje i preispituje, a da ipak ne bude u mogućnosti da iz svega toga izvede neki stvaran i pametan zaključak.

U pitanju je ovde predmetak (prefiks). Evo kako: Nisu svi naši ljudi ni gori ni bolji od ostalog sveta, ali nevolja je u tome što se u međusobnim odnosima i poslovima nedovoljno **dogovaraju**, što više **razgovaraju** nego što **pregovaraju** i **ugovaraju**, a posle, kad vide da im **dogovoreni** posao ne **odgovara** i kad među njima nastanu nesporazumi i sporovi, previše **pogovaraju**, **prigovaraju** i **ogovaraju**; **izgovaraju** se ili nastoje da jedni druge **podgovore** ili **nadgovore**. Pa onda nije čudo što o čistim i razumnim odnosima ne može biti govora.

Verujem da ovde nisu nabrojani svi prefiksi koji mogu da daju ili da oduzmu smisao glagolu **govoriti**.

Postoji, na primer, glagol **razgovoriti**, u značenju: utešiti koga razgovorom u njegovoj nevolji ili žalosti. Zatim **zagovarati** (neku stvar, neku ideju) itd., itd.

Čuvarkuća. «...pradeda Todor Mladenović, poodavno zamakao u osmu deceniju i zato određen za čuvarkuću.»

(Biljku *Sempervivum tectorum* L. (*Dachhauswurz*), koja se sadi na ulazu u kuću, na krovu ili na kapiji, jer se veruje da čuva tu kuću od svakog zla, u Bosni i u drugim našim krajevima narod naziva čuvarkuća - čuvakuća.)

Odahnuti, dobra reč, bogata višestrukim značenjem kao i sve slične složenice istog korena. Na primer **predahnuti**, što za mene vrlo često označava zelenu i zlatnu a osvetljenu površinu za odmor između dva pojasa tame. Ili **uzdahnuti**, neobična i neodređena, a tako dobro poznata funkcija ljudskih pluća u vezi sa nestalinim tokom naših osećanja i promenljivom sudbinom koja

nas prati. Ona nije samo stalan rekvizit starinskih lirskih izliva nego i neizbežan pratilac svih koji žale za nečim što je bilo pa nepovratno prošlo, ili nije nikad bilo ni moglo biti, a ipak je predmet želja pojedinaca i naraštaja. Ili čudesni dvopreg od reči: **udahnuti - izdahnuti**, koje označavaju proces disanja, osnov i pogonsku snagu našeg i svakog drugog života živih bića. A zatim ono drugo, sudbonosno **izdahnuti**, sa tragičnim značenjem, koje menja sve iz osnova i označava kraj svega što sada jesmo i što, kao takvi, možemo da osetimo, vidimo, predvidimo, znamo ili naslutimo.